

UZONI BÉLDI GERGELY „JEGYZŐKÖNYVE” A MAGYAR FORRADALOM ERDÉLYI ESEMÉNYEIRŐL 1849. JANUÁR ELEJÉIG

Bevezetés

A nagy múltú székely főnemesi család nemesi ágából származó Béli Gergely Béli István főkormányzói tanácsos és Bornemissza Anna bárónő gyermekeként látta meg a napvilágot Brassóban, 1819. március 19-én.¹ A kolozsvári királyi líceum elvégzése után egy évig a bécsi konzuli akadémiára járt (1832).² Nagy Sándor szerint Béli az 1848-as forradalom viharai „árapataki udvarában találták.” Mikor Háromszék magára maradt, Béli volt az, „aki arisztokratikus külső modora mellett is annyi népszerűséggel bírt”, hogy a törvényhatóság nevében november közepén őt küldték tárgyalni a császári hadvezetessel, illetve december végén ő hozta tető alá az árapataki szerződést.³ Nagy Sándor szerint (akinek édesapja Nagy Ferenc gidófalvi református lelkész), aki szintén tagja volt a tárgyaló delegációnak, Béli a misszióban „hazafihoz méltó férfiaság és lovagiassággal járt el, szívében elzárva a méltó gyűlöletet és annak hangot nem adva” a tárgyalások folyamán. Oka lett volna rá, mert az önvédelmi harc folyamán a román felkelők felűlték árapataki kúriáját.⁴

Későbbi sorsáról nagyon keveset tudunk. Felesége Nemes Róza grófné volt.⁵ 1861-ben, a magyar alkotmány rövid visszaállítása idején Aranyosszék főkirálybírójának nevezték ki.⁶ 1867-ben Marosszék főkirálybírója, majd 1876-tól Maros-Torda vármegye főispánja volt, illetve a Magyar–Román Határigazító Bizottság elnöke.⁷

1889. január 16-án hunyt el Kolozsváron, Marosveresmarton temették el.⁸

Uzoni Béli Gergely „jegyzőkönyve” Háromszék önvédelmi harcának időszakát –1848. november közepétől 1849. január elejéig – dolgozza fel. A kézirat – a címtől eltérően – nem klasszikus értelemben vett jegyzőkönyv, hanem egy leírás a címében megjelölt eseményekről. A szerző elsősorban erre az időszakra fókuszál, mivel az eseményeknek közvetlen szemtanúja és résztvevője volt. Ez már eleve meghatározza a kézirat forrásértékének felbecsülhetetlenségét. Erdély önvédelmi harcának más eseményeit csak annyiban érinti, amennyiben a háromszéki történések megértéséhez azok feltétlenül szükségesek. A kútfőt Béli a kolozsvári Országos Ereklémúzeumnak ajánlotta fel, kiadására azonban nem került sor. A kézirat sajtó alá rendezését a múzeum későbbi őr, Böződi György tervezte, annak gépelt másolata a polihisztor hagyatékát őrző Erdélyi Múzeum Egyesület Levéltárában megtalálható. A forrást a későbbiek folyamán Egyed

¹ *Kövári* 1854. 33. o.

² *Pál* 2009. 89. o.

³ Az árapataki szerződés: Háromszék és az erdélyi főhadparancsnokság között 1849. január 2-án kötött békesszerződés.

⁴ *Nagy* 1896. 104. o.

⁵ *Pálmay* 1901. 62. o.

⁶ *Tiszti névtár* 1863. 4–5. o.

⁷ *Egyed* 2014. 170. o.

⁸ *Vasárnapi Újság*, 36. (1889) 34. sz. 34. o.

Ákos fedezte fel a Román Nemzeti Levéltár Kolozs megyei székhelyén (DJCAN), a Béldi család levéltárában.⁹ Tényanyagát beleépítette *Háromszék 1848–1849¹⁰ című monográfiájába, illetve későbbi műveibe is.*

Visszaemlékezésében Béldi mindvégig a tárgyilagosság megőrzésére törekedett. Nem nyilvánít határozott véleményt olyan kérdésben, melyet nem állt módjában hitelt érdemlően eldönteni. Például Balázs Manó honvédőrnagyot, a 12. honvédszászlóalj parancsnokát nem ítéli el, de nem is menti fel az ellene támadt árulási vád alól. Azt rója fel az ellenzéknek, különösen Gál Dániel illyefalvi képviselőnek és kormánybiztosnak, hogy az általuk felizgatott néptömeg meglincselte Balázst, aki ellen így a törvényes tárgyalást nem lehetett lefolytatni. Elítéli Gál Dánielt és társait, akik szerinte a törvényesen választott kormányzat ellen folyamatosan ingerelték a népet, sőt, Gált még nagyobb ellenségnek tartotta, mint a román felkelőket. Gál Dániel és politikai elvbarátai, az úgynevezett Kiskomité elsősorban a néptömegre támaszkodva próbálta meg a szándékait érvényesíteni, azaz az önvédelmi harc vállalását a hezitáló politikai és katonai vezetőkkel szemben is kimondatni. Kővári László történetíró a Háromszék önvédelmi harcáról írt visszatekin-tésében így fogalmazott erről: „A látható kormány megett egy láthatatlan kormány emelte fel a fejét, a közvélemény kormányja.”¹¹

Béldi Gergely tehát a mérsékelt, liberális politikai irányzathoz tartozott, amely a császári hadvezetés feltétlen megadásra vonatkozó követelését elutasította, de „tisztos” feltételek mellett hajlandó lett volna megegyezni. A középutas politikát folytató Kormányzó Bizottmányt, Petrichevich-Horváth Albert főkirálybíró és Berde Mózes kormánybiztost feltétlenül támogatta. Elismeréssel adózik a háromszéki nép kitartásának és leleményességének, ugyanakkor elítéli annak a fegyelmezetlenségét és rablásra való hajlamát. A békétárgyalások iránti általános igényt abban látta, hogy a nép az állandó harctéri szolgálat miatt kimerült, a táborban a fegyelmet fenntartani nem lehetett, illetve a császári fél soralakulatokat vont el az észak-erdélyi hadszíntérről. Sikerként könyveli el, hogy elérték a törvényhatóság megszállásának elkerülését, de azt is elismeri, hogy ez a megfoghatatlan engedékenység csak a magyar ellentámadás eredményességének tudható be, mivel az osztrák fél a hátát biztosítani akarta. Igaz, erről a háromszékieknek ekkor még nem volt tudomásuk, így az árapataki egyezményt reális kompromisszumnak tartotta.

A forrást a jelenleg érvényben levő helyesírás és központosítás szabályai szerint rendeztem sajtó alá, de a sajtós kifejezéseket megőriztem eredeti alakjukban.

⁹ DJCAN Fond. 324. Nr. 226. A kézirat másolatát Demeter Lajos sepsiszentgyörgyi helytörténész bocsátotta a rendelkezésemre. Segítségéért itt szeretnék köszönetet nyilvánítani.

¹⁰ Egyed 1979.

¹¹ Kővári 1849. 161. o. és Kővári 2014. 488–490. o.

**A forradalom kifejtése s haladása Székelyföldön,
név szerént Háromszéken 1848 végéig**

Azon szikra, mely a 1848-beli francia forradalomból pattanván, csaknem egész Európát lángba borította, csendes völgyeinkbe is gyúlantágra talált. A pozsonyi márciusi események egy tenger vágyat, reményt, de a józanabbaknál pangást és aggodalmat keltettek. Minden vidék széles magyar földön megtartá az első tricolor¹² gyűlését, s így Háromszék is a magáét, mintegy április elején a [seps]sz[ent]györgyi piacon.¹³ A székely katonaság számtalan országgyűléseken előfordult sérelme majdnem kitörésre ada alkalmat a főbb nemesség ellen. Kívánván a fegyvert hordó rész, hogy a dolog törvényes orvoslásáig mindenki különbség nélkül részesedjék a katonáskodásban, határőrizésbe, melynek következtében csakugyan a polgári egyének is tevék azontúl a cordon¹⁴ szolgálatot. Ezen gyűlésen még követek is választottak, egyéni szavazás útján a május végére összehívott országgyűlésre,¹⁵ végre az új nyereségek valának megvitatás tárgyai. – Kevéssel a gyűlés után történvén, hogy az oláhok Alsó-Fejér megyébe fejetlenkedni kezdenek, ezeknek fékezése az akkori Generalkommando¹⁶ által két század¹⁷ székely gyalogság kirendeltetett, és ezek elő is haladván Uzonig, ottan egy pár pap s prókátor¹⁸ az uzoni s részint szomszédságbeli székelységgel útjokat állván, az katonai előljárással pedig nem bírván a szükséges erélyességgel – megtéríté a székely katonaságot – azon ürügy alatt, hogy ki akarják vinni az országból, hogy annál könnyebben jöhessen bé a muszka sereg a székely határokon¹⁹ s.t.a.f.²⁰ Ezen eseményben kereshetni magvát a későn általánosan beharapódzott fejetlenségnek, s minden katonai fegyelem hiányának a székelység között.²¹ Csakugyan a Kormányzók által küldött biztosok²² későbbre megnyugtattván a népet afelől, hogy nem csak ki nem viszik az országból, sőt éppen a vármegyéken lakó magyarság védelmére vagnak felhíva, kiszálla egy divisio²³ székelység Enyed vidékére.²⁴

Célom csakis a székelység, s különösen Háromszék története egy része leírása, lévén sem a mihálcfalvi eseményeket,²⁵ sem az oláhok számos gyülekezeteit, fegyveres összecsoportozásait, sem az utolsó erdélyi országgyűlést s annak eredményeit, az uniói sanctionálását,²⁶ s maga a kir[á]-l[yi] személyes B[áró] Puchner²⁷ által tett ezt elesmerő lépéseket, sem végre magában Háromszék kebelében előfordult egyes eseteket nem említhetem – csak annyit érintek, hogy a székelység

¹² A magyar polgári átalakulást és az uniót követelő gyűlést tartották meg, melyben elhangzott a magyar forradalom vívmányainak átvétele.

¹³ Sepsiszentgyörgyi. A szerző itt az 1848. április 11–12-én tartott székgyűlésre gondol, amely időközben népgyűléssé duzzadt.

¹⁴ Határbiztosítási (latin).

¹⁵ Az utolsó erdélyi rendi országgyűlés 1848. május 29-én nyílt meg Kolozsváron, és június 18-án oszlatták fel.

¹⁶ Erdélyi főhadparancsnokság.

¹⁷ Valójában négy század, amely egy zászlóaljat képezett.

¹⁸ A szerző itt Gál Dániel és Németh László ügyvédekre, az utolsó erdélyi rendi országgyűlésre frissen választott illyefalvi követekre gondol.

¹⁹ Az utóbbi híresztelés téves volt. A székely katonaság kimozdítását Teleki József gróf, gubernátor kezdeményezte Jósika Sámuel báró kancellárnál a román mozgalom ellen.

²⁰ Rövidítés: „s több affélék.”

²¹ 1848. április 25-én a vármegyékbe rendelt négy század határőr – Gál Dániel és Németh László felbujtására – megtagadta a kiindulást és a szállításra előkészített 1700 kovás puska kivételét.

²² Mikes János gróf és Zeyk Károly.

²³ Osztály. Egy gyalogos osztály két századból állt.

²⁴ Illetve egy osztály még Tordára.

²⁵ Az Alsó-Fehér megyei Mihálcfalvánál a falu román lakossága elfoglalta a földesúr rétjét. Június 2-án Pogány György alispán két század székely határőrrel vonult ki a törvényes rend helyreállítására. Az ellenszegülő lakossággal szembeni fegyverhasználatnak több halálos áldozata volt.

²⁶ Szentelését (latin).

²⁷ Anton Puchner báró, altábornagy (1779–1852) erdélyi főhadparancsnok, az utolsó erdélyi rendi országgyűlésen királyi biztos.

között is, mint mindenütt az alsóbb osztálynál, a communismusi eszmék igen is erős rokonszenvre találván, szó vala ott is az urasági földek felosztásáról, nadrágosok²⁸ leöléséről s.t.a.f. – Ezen előzményeket is csak a későbbiek érthetősége végett emlitem.

A Pesten összegyűlt országgyűlés összpontosítván minden érdeket, kis országunkban külsőleg legalább csend uralkodott. – B[áró] Vay²⁹ vala kir[ályi] biztos Erdélyben – B[áró] Puchner katonai főparancsnok – B[áró] Vay bejárta az országot, s ez alkalommal bejőve Háromszékre is – 27. Júli kiindul egy divisio székely huszárság³⁰ a Generalkommando parancsából Sz[ent] Tamás³¹ alá a rácok ellen – a közvélemény Urbánt³² nevezi a reakció eszközeként – az oláhok csoportosan esketi fel – s mindenfelől rémitő hírek jönnek az oláhok felfegyverzéséről, magyarokat kiirtó szándékokról – a falun lakás már nem tartatik bátoraságosnak³³ – de még minden a törvényesség színit mutatja.

Szeptember elején jön Berzenczey László³⁴ mint kormánybiztos a székelysége – a Mátyás huszárok organizációjával foglalkozik, sőt ezen igyekezetében a szebeni Generalkommando által is elősegítették. Sz[ent]Katonán tartatik egy gyűlés³⁵ Horváth Albert eddigi főkir.bíró elnöksége alatt,³⁶ melybe a megyei adminisztrációjára megválasztatik a központi bizottmány. – Berzenczey összehívja 16. októberre az egész székely nemzetet Agyagfalvára – a kormánysház ezen gyűlést ugyan betiltja, de a nyers erő kényszeríti a tiltó parancs visszavételére és kiküldetik G[róf] Mikó Imre³⁷ a gyűlés megtartására – (minek utána az oláhoknak több versen³⁸ Balázsfalván történt gyűlekezeteket nemcsak nem gátla, sőt arra maga részéről Szabó Lajos kormánytanácsos és B[áró] Bánffy Miklós³⁹ Alsó-Fehér megyei főispán személyében biztosokat küldte).B[áró] Puchner felszólítja mint a székely nemzet legjobb barátja a népet, s különösen a székely katonaságot, hogy meg ne jelenjen ezen a gyűlésen⁴⁰ – de felszólítása csak később juttat közvéleményre – az oláhok felkeléséről, bujtoztatásairól, egyes erőszakokról naponta szaporodnak a hírek, s egy ily oláh bujtoztató tribunus Pap László⁴¹ elfogatván, törvény tartatik reá, s törvényes ítélet következtében kötéllal végeztetik ki M[aros]jvásárhelyt 13 Octobris – száz és oláh helységekben keresztül utazó, különösen Agyagfalvára igyekvő utazók több rendbeli alkalmatlanságoknak, erőszaknak vagynak kitéve, az oláhok megfosztják az utazókat fegyvereiktől a Generalkommando parancsára.

Ezen körülmények közt nyílik meg az agyagfalvi gyűlés, ezelőtt 300 évvel már történelmi emlékü hely a székely nemzetre nézve. – Bögöz és Galambfalva között fekvő nagy rétre vala összevgyűlve a nemzet – Csík, Háromszék, Udvarhely és Marosszék, sőt még Aranyosszékből is, igen sokan jövének a sok akadály dacára, melyre útközből találtak. Az összevgyűlték száma mintegy 70 000-re számítható. Előleges tanácskozások Bögözbe előztek meg a gyűlést, s ezekben érlelődtek tervek, határozatok. Felderült végre 16. octobris, mely napra vala a gyűlés megnyitása határozva. A legszebb őszi nap világítja ezen igen érdekes népet – számtalan lobogók villogának a sorba, s osztályonként, lakhelyek szerint összeállított tömeg felett – a rendes székely katonaság szokott fegyverében,⁴² a többiek lándzsákkal, vadászfegyverekkel ellátva a nemzetőri előjárójok vezérlete alatt. – A tér közepén emelkedett egy deszkából készült színpad, melynek kúpján vala a szószék – meg-

²⁸ Nemesek és hivatalviselők.

²⁹ Vay Miklós báró (1802–1894) konzervatív politikus, 1848. június és december között Erdély teljhatalmú királyi biztosa.

³⁰ A 11. (Székely) határőrezred alezredesi osztálya (két század).

³¹ Szenttamás a délvidéki szerb felkelés egyik központja volt.

³² Karl Urban alezredes (1802–1877) a 17. (2. román) határőrezred megbízott parancsnoka. 1848 szeptemberében az ő támogatásával szélesedik ki az észak-erdélyi román felkelés.

³³ Biztonságosnak.

³⁴ Berzenczey László (1820–1884) ügyvéd, marosszéki képviselő. 1848. augusztus végétől a Kossuth-zabadoscsapat szervezője Erdélyben.

³⁵ 1848. szeptember 12–13.

³⁶ P. Horváth Albert (1801–1874) Háromszék főkirálybírója.

³⁷ Mikó Imre gróf (1805–1876) kincstartó, helyettes gubernátor.

³⁸ Alkalommal (latin).

³⁹ Bánffy Miklós báró (1801–1894), 1855-től osztrák, 1880-tól magyar gróf.

⁴⁰ A felszólítás 1848. október 6-án kelt Nagyszebenben. Közl.: *Kövári* 2014. 303–304. o.

⁴¹ Vasile Pop román tribun.

⁴² 14. és 15. határőrezred, 11. huszárezred.

jegyzendő, hogy a gyűlés egész ideje alatt (nem értem ide a közben lévő szünidőket) részegség, és ennek következtében kihágásnak nyoma elő nem fordult.

Déltájatt megérkezvén gróf Mikó Imre a helyszínen, s szószerre lépven éljennel fogadtatott – mint nem is lehet egyébként, minekutánna ezen úrnak a neve igen nagy tiszteletben áll a székely nemzet előtt. Minekelőtte azonban megnyitó beszédét tarthatá, egy szónok kinyilatkoztatja, hogy nem úgy tekinti a grófot, mint a kormányzástól kiküldött elnököt, hanem élvén a választási joggal, a gyűlés válassza meg elnökének, ami megtörténvén általános felkiáltás útján – a gyűlés megnyitott – s a békövetkezett eső dacára 5 napig tartott. – Lényegesebb határozatai minekutánna a Király és Constitutio⁴³ hűségére megesküdünk, következendők valának:

1^a A királyi kormány⁴⁴ nem felelvén meg hivatásának, az országban előforduló rendetlenségeket nem tudván fékezni, megszüntettnak nyilvánítatik, s a nép közvetlen a minisztérium⁴⁵ rendelkezése alá helyezi magát.

2^a–A Generalkommando alkotmányellenes eljárása, a minisztérium rendelkezései nem teljesítése miatt eltöröltetik, s határozatlik, hogy a székely katonaság ezentúl semmi rendelést a Generalkommandótól el ne fogadjon, s közvetlen a hadi minisztériumtól vegye rendeleteit.

3^a A székely ezredek ezredesei vezéreknek, s különösen Zsombori Sándor⁴⁶ huszár ezredes főparancsnoknak választatik.

4^a Egy főhaditanács alakíttatik, s ennek fejevé Zsombori mint katona, Berzenczey mint kormánybiztos jeletetik ki, akikre is minden további rendelkezések bíznakak.

A választott vezérek a szószeren tevék le a nép színe előtt hívségi esküjüket királyok, nemzetek iránt, ezek valának Zsombori huszár ezredes, Dorsner⁴⁷ 1. sz. ezredes, Dobai 2. sz. alezredes⁴⁸ és Betz⁴⁹ 1 sz. alezredes. Dorsner nem tudván jól magyarul, csak kevés szavak által tevő magáévá a Zsombori által előtte mondottakat, ami hozzájárulván meg az is, hogy a beszéd közben egy mellette álló Mátyás-huszártiszt⁵⁰ által fejére tett veres csákó igen szűk lévén nem állta meg fején – némi meglepédetlenség jeleit voná maga után. – A lelkesedés, mely a népben uralkodott, nem vala nagyobb az ingerültségnél, mely csak egy mákszemnyi alkalomra várt a kitörésre – minden békítő, vagy csak mérsékeltebb szó is általános morgással, rosszallással fogadtatott – s a legtúlzóbb határozatok el nem fogadása nyílt erőszakra, vérontásra ada vala alkalmat. Ezt jól átértvén, a józanabb gondolkodásúak is kéntelenek valának fejet hajtani a határozatoknak, odafordítván igyekezetüket az uralkodó ingerültséget a lehetőségig csillapítani. Az naponta érkező hírek, az oláhok kitörései,⁵¹ a százasok machinatioja⁵² felől nem kissé nehezíték ezen cél elérését.

Az elősorolt határozatok után napirendre jöven az összevegyült táborrali rendelkezés, a választott haditanács az agyagfálvi réten lévő malomba vonult titkos tanácskozást tartani, s lön határozat, hogy az egész székelység vonuljon haza lakta helyére, s ottan organisalva magát, két hét múlva további rendelkezésre álljon készen. – Ily móddal időt nyerve a fegyveres összeütközés kikerültetik vala, de nem soká tartá ezen végzet – a haditanácsban jelen volt némely egyének előre oda hagyván azt, alá- s felnyargaltak a nép között, kiáltván a határozatot tudni sóvárgó tömegnek. „Majd meghalljuk atyafiak, mit határoztak – de rossz –, elárulják a nemzetet” s.t.a.f. Hogy akkor nem bomlott fel minden rend, nem folyt vér, ma nem foghatom meg – a nép anélkül, hogy tudná a határozatot, csak azt tartá szem előtt, hogy el van árulva – tengeri vihar előtt hánykódó hullámok vészjósló moráját hallatá. – Végre megérkezik a haditanács. – Zsombori szószerkről akarja a határozatot közzétenni – szavát a tömeg dörgése érthetetlené teszi. „Árulás, vesszen, mind meggyünk

⁴³ Alkotmány (latin).

⁴⁴ Erdélyi főkormányzók.

⁴⁵ Ekkor azonban a kormány már nem létezett. A végrehajtó hatalmat az országgyűlés felhatalmazása alapján az Országos Honvédelmi Bizottmány gyakorolta.

⁴⁶ Sombori Sándor ezredes (1794–1860) a 11. (székely) huszárezred parancsnoka.

⁴⁷ Franz Dorsner ezredes (1795–1852) a 14. (1. székely) határezred parancsnoka.

⁴⁸ Dobai Károly (1793–?) ezredes, a 15. (2. székely) határezred parancsnoka.

⁴⁹ Josef Betzmann (1795–1849) alezredes (14. határezred).

⁵⁰ Az Erdélyben ekkor alakuló 15. (Mátyás) huszárezred tisztje. Tagjait Kossuth-huszároknak is nevezték.

⁵¹ A román felkelők atrocitásai a magyar lakossággal szemben.

⁵² Mesterkedése (latin).

fegyverre!” – ezek valának hosszas ideig, amit kivenni lehet. – Többen akarnak szót emelni, de mind hasztalan – végre fellépik Berzenczey László, s sikerülvén csendet eszközölni, közli a határozatot, kérvén a népet, engedelmeskednék választott előjáróinak, s már-már ott áll a dolog, hogy csak egy pár ezer ember maradván a táborban, a többiek menjenek haza, ott bevárván további rendeletét. – Midőn egyszerre érkeznek a legborzasztóbb hírek, mi szerént az oláhok a magyarságot kiprédálják, leölik, lakásokból éjjel elhurcolják, Balázsfalvára fogságba viszik, emberek jönnek, kik magokat az oláhok kezekből szabadítottak, mondják, minekutánna szemtanúi valának javaik elégetésének, felprédálásának, rokonik, barátik legyilkoltatásának.

Érkezik végre a futár Marosvásárhelyről azon hírrel, hogy Urban bément Vásárhelyre, ezt elfoglalta, s vidékét oláhsággal elárasztotta⁵³ – mi kelle több az alig lecsendesített népet újra felizgatni – nem felkiáltás, de általános ordítás vala, hogy minden jelenlévők akasztófa büntetés alatt indulnak az oláhok ellen magyar véreik segedelmére – s 20^{ik} október délután kiindulva a székely tábor mintegy 7000-ből álló előcsapatja Dorsner vezérsege alatt Agyagfalváról, első állomását tartván Szitáskeresztúron.⁵⁴ Az egész sereg pedig mintegy 35 ezer embert számlálhata, a többiek hazájokba küldetvén vissza, mivel különösen Háromszéknek készen kell vala lennie a Barcza⁵⁵ felőli megtámadtatásra. Másfelé lévén hivatásom, ezen hadjárásba nem vehettem részt, s azért egyes részleteibe nem ereszkedhetem. A sereg nagyobb része M[aros]vásárhelyre, a kisebb Segesvár felé vonult, de mindkettő később a Maros völgyébe egyesült. – Radnót és Ugra⁵⁶ között összeütköztek oláh csoportok a marosszékiekkel,⁵⁷ s az elsők közül sok maradt halva. Szentlászlón⁵⁸ a házakból lövöldöztek a bevonuló székelysége, s ez felbőszülvén, leégeti. Gerebenes⁵⁹ hasonló sorsban részesül, megtudván a székelyek, hogy a gerebenesi oláhok valami 14 csfkiakat, kik tutajokkal kötének vala ottan ki, kínosan meggyilkolták, minekutánna előbb övig földbe ásták.

Sárosnál⁶⁰ ellenben a vadászcsoport⁶¹ Segesvárról oláh grenizerek⁶² által meglepetvén, szétveretik – végre a székelység előőrsei egész Örkeig Egerbegy⁶³ közelében nyomulván elő, s ezáltal Kolozsvárral lépnek észveköttetésbe – másfelől Sz[ász]régenig haladnak elő, s rátalálván Urbán csapatjára, azt Dorsner megveri, Régent elfoglalják, s megkezdődnek az alkudozások a sarc fizetése iránt, mialatt a nép künn táborozott, ekkor érkezik Becz,⁶⁴ beszállítja a népet, mondván, hogy annyi koplalás, fáradtság után megérdemli, hogy jól bequartélyozzák⁶⁵ – s leve eredménye Régen elégeése október 30-án. Némelyek mondják, hogy látván a rablást és erőszakot, egy száz kereskedő maga gyűjtotta légyen fel saját boltját, ahonnan tovább harapódzott a tűz – de valószínű, rézszen borongáló székelyek gyűjtották azt fel, ámbár semmi sem igazolja azt, hogy parancs következtébe[n] történt légyen. Mennyire valók légyenek azon kegyetlenségek, melyek ez alkalommal a székelyeknek tulajdonítottak, mint például az, hogy valami beteg dragonyosokra akadván Régenbe[n], azok szemeit elébb kiszúrván, forró spanyolviasszat csepegtetvén szemüregükbe, oda hagyták égni; nem merem állítani, sokat fogtak rájuk, ez bizonyos, de aki esméri valamenynyire a székelyt, tudja, hogy temérdek prédát hordottak a gazdag Régenből haza, különösen a csíkiak – hogy ezen hadjárásban a köznép magyar testvéreinél és birtokosoknál is egyaránt pusztított, szükségtelen említmem. Voltak még egyes apróbb összeütközések az oláhokkal, de minden jelentékenység nélkül. – Végre hír jön Vásárhelyre, amely környékén volt az egész erő összehúzza, hogy

⁵³ A hír hamis volt.

⁵⁴ Székelykeresztúr.

⁵⁵ Barcaság.

⁵⁶ Marosugra.

⁵⁷ 1848. október 25. körül.

⁵⁸ Nyárádszentlászló.

⁵⁹ Mezőgerebenes.

⁶⁰ Magyarsáros.

⁶¹ A gróf Kálnoky Dénes által, Erdővidék nemesi ifjaiból szervezett vadászcsoport részt vett a székely tábor harcaiban. Az alakulat a magyarsárosi ellenséges rajtaütés során jelentős veszteséget szenvedett.

⁶² Határőrök (német).

⁶³ Aranyosegerbegy.

⁶⁴ Betzmann.

⁶⁵ Beszállásolják (latin).

egy rendes császári sereg Gedeon⁶⁶ FmL⁶⁷ vezérlete alatt közeledik. – 5. nov[em]b[er] a körüllevő tetőkön látszottak előőrsei. – A székelység alatt a völgyben vala csatarendben felállítva. – A császáriak minden akadály nélkül kiszegyezték ágyújokat, a többi tábor is rendezvén. – A székelyek ez idő alatt csak néző szerepet viselének. – Midőn császári parlamentair⁶⁸ száguld feléjük – felszólítván a parancsnokokat a fegyver letételére –, a felelet vala, hogy nem a császári sereggel ütközni, hanem az oláh rabló csordák fékezése végett fogván fegyvert önvédelemből, azt semmi áron le nem teszik. Alig érkezhete vissza a parlamentair ezen felelettel, midőn megszólala az első ágyú. – A harmadik lövésre már az egész székely tábor rendetlen futásban vala – nem mert-é a nép ágyú ellen ágyú nélkül küzdeni, vagy elvesztették é a parancsnokok a fejüket, vagy használta-é a nép az alkalmat a gyűjtött prédával hazasietni, nem tudtam kivenni. – Nékem megfoghatatlan, miként szaladt meg 30 ezernyi bátor harcias nép. 6-7 ezer, ha rendes katonaság elől is anélkül, hogy próbált volna küzdeni, valamint az is, hogy miért várták be a vezérek a császári sereget, s nézték csendesen, míg posztójukat elfoglalván, kész csatarendbe állottak. Sokan menekültek a székely táborral, vének, nők, gyermekek – a szaladás legrendetlenebb rohanássá lett, s egy része Udvarhely, más része Csík felé tért vissza honába, ahová csoportonként minden rend nélkül érkezének meg.

Mialatt az hevenyészett székely tábor az említettem hadjáratot végrehajtá, a kormánybiztosok,⁶⁹ a főkirálybíró⁷⁰ az agyagfalvi gyűlésből visszatérének Háromszékre, Sepsiszentgyörgyre,⁷¹ védelmi állapotba helyeztetni vidékőket. – E végre alakult az említett egyénekből s némely központi bizottmány tagjaiból egy ideiglenes kormány, Horváth Albert elnöke alatt, s ez a szék a kebelbeli katonai parancsnokságot Nagy Imre alezredesre⁷² ruházza. – Az Ojtozi, Bodzai, Ósánci, Tömösi s Törösvári harmincadokra egyének küldetnek ki a kincstárnok rendeletével, a található pénztárok a székely sereg számára átvenni, s az ideiglenes kormánynak átadni. – A Brassai Főharmincadi Hivatal is e tárgyban megtalálattván feleletül adá, hogy báró Puchner rendelete nyomán fegyveres erővel vitetett el az illető cassa Brassóból, Tömös- és Törösvárról. Azonban sikerült a kiküldötteknek Törösvárt s Brassót kivéve a többi harmincadoktól a tanált pénz[t] kézhez venni, s a kijelölt helyre szállítani.

Ez alkalommal felszólítottatt a brassai tanács, nyilatkoznék tisztán, miszerént a szentesített magyar alkotmány értelmében a magyar ügy mellett tart-e, vagy pedig a reakcióhoz hajlik. – A válasz nem lehete kétes. – Fekete-sárga lobogó függött a városházán. – Generális Galbrun⁷³ Brassóban parancsnokoskodván B. Puchner proclamatióját⁷⁴ küldé meg az értekezés végett személyesen Brassóba[n] lévő Horváth Albertnek, miszerént báró Puchner magát teljhatalmú császári biztosnak nyilváníttja, s minden hatóságokat engedelmességre szólít fel. – Azonban még semmi ellenséges előkészületek Brassó részéről nem történtek volt, s a háromszéki nép ment-jött a Barcán,⁷⁵ mint annak előtte. Ezután táborok alakítása, s az őrvonal kiállítása meghatározottván, az utolsó katonák hiányával az Olt mentén lakó paraszt nemzetőrökből ki is állittatik, Rákostól elkezdve Kőkösög nyugalmazott s elaggott székely tisztek s polgári egyének felügyelete s közremunkálása alatt. Ezen dologban azonban megelőzték vala már a szászok, magok határaikon csakugyan nemzetőrökből őrvonalat képezvén ellenünk. – Amíg nálunk lándzsák készülnek, a nép gyakorolja magát, határait őrzi, érkeznek a hírek Szászrégen leégetése, s végre a marosvásárhelyi futásról. – Nem kissé neveli az ezáltal okozott leveretést azon körülmény, hogy már oláh csordák kezdenek szállingózni a Barca vidékén s Kőhalomszék felől, s azon hír terjed, miszerént ezekkel együtt a cs[ászári] katonaság határainkon be akar törni. Ezen okból a központi bizottmány egy

⁶⁶ Joseph Gedeon császári-királyi altábornagy.

⁶⁷ Feldmarschalleutnant. Jelentése: altábornagy (német).

⁶⁸ Küldött (francia).

⁶⁹ Berde Mózes és Demeter József.

⁷⁰ P. Horváth Albert.

⁷¹ 1848. október 20.

⁷² Nagy Imre (1799–1859) a 11. (székely) huszárezred alezredese.

⁷³ Adam Gallbrunn (1787–1868) altábornagy.

⁷⁴ Rendelet Erdély ostromállapotba helyezésére. Nagyszeben, 1848. október 18. Közl.: *Kövári* 2014. 320–322. o.

⁷⁵ Barcaságon át.

átiratot intéz B[áró] Puchnerhez, melyben felszólítja, hogy kémélje meg vidékünköt a megtámadtatástól stb., valamint az ide mellékelte német fordításból kitetszik. Ezen átirat⁷⁶ megvitelére az én (Béldi Gergely) vezérletem alatt még négy egyén választatik, engem pedig ezen kényes küldöttség elvállalására különösen azon körülmény határozza el, hogy ennek előtte többeit lévén B[áró] Puchner Öexellentíájával, igen nagy barátságot s rokonszenvet mutatván irántam s politikai elveimet pártolván feltehetem, hogy egy általa esmért s méltányolt egyénnek könnyebben sikerülend a dolgokat megértetvén békés úton kiegyenlíteni. – S november 13-án két kocsin bemenénk Brassóba minden akadály nélkül, még útlevelünkért sem állíttatván meg. Azonnal az városparancsnoksághoz siettünk azt küldetésünk céljáról értesíteni, s egyszersmind sauegardot⁷⁷ kért Szebenig. De ezen urak igenis fontosnak találván a dolgot, úgy vélekedének, hogy felhatalmazás nélkül münket Szebenbe nem bocsáthatnak, hanem sürgőnyt küldvén Szebenbe, várunk be a választ. – Ennélfogva a vendégfogadóba kísértetünk vissza, ajtaink előtt örök állottak, a mellettünk való szobába pedig egy katoná s egy nemzetőrtiszt foglaltak helyet, s átvevék fegyvereinket – egyébaránt szabad vala látogatásokat elfogadni, a table d'hôténál⁷⁸ ebédelnünk, csak kijárni nem hagyták, nehogy az ellenünk felbőszült nép dühinek kitegyük magunkat, valamint egyáltalában az egész katonai őrizetünk csakis személyes bátorságunkért történt. – Negyvennyolc óra alatt megérkezheték vala a szebeni válasz, de egy nap a másik után telt el s nem érkeze válasz. Nehogy azért a háromszékiek gyanúperrel élvén Brassóra üssenek, egy nyílt levélben megírók a dolog mibenlétét, s hogy nincs miért felettünk aggodniak. – Fogságunk ideje alatt érkezett a hír Bécs bevételéről,⁷⁹ mire kivilágíták a várost, egy-egy hírlapot is juttatának kezünkbe. Végre 19-én reggel megérkezett a válasz, nem is Háromszék hatóságához, melyet bizonyosan erre méltónak nem találták, hanem a brassai városparancsnoksághoz azon meghagyással, hogy azt velünk szóról szóra közöljék. – Megjelenvén tehát a városparancsnokságnál, felolvassák nekünk ezen szép választ, mely szóról szóra így hangzott.⁸⁰ Melynek pártját kikérvén, még aznap délután két tiszt kíséretében visszatérénk honunkba, a két tiszt a határszélig kísérvén. – Pár órával elindulásunk előtt ablakaink alatt elvonult egy oláh graniczerekből,⁸¹ brassai nemzetőrökből, oláh lándzsásokból, s egy pár ágyúból álló katonai csapat soi disant⁸² előrsőkbe menendő, de amint későbbre megsúgák nekünk, egy kis demonstráció volt az egész, hogy hírül vigyük, mily jól van ellátva Brassó. – Elindulásunkkor fél Brassó ki volt csődülve az utcákra, a híres székelly rebelleseket látni vágyván.

Ezen eredmény nélküli kísérletünk alkalmat ad nekem megemlíteni, hogy már augusztus⁸³ havában, midőn Urban az oláhok felfegyverkezését s felesketését megkezdé, s magát a reakció eszközének nyilvánítá⁸⁴, a gubernium tagjaiból egy néhányat a dolgok ily veszedelmes fordulatát lehetőségig meggátolni kívánván, szükségesnek tartván kiküldeni, Urbannal egybejönni s tanácskozni a célszerű eszközökről, ötöt felhívák Rettegre való megjelenésre, s ezen helyet azért jelelék ki, mivel éppen hatása körében fekvén, ne lenne gyanúja is az összejövetel célja valódiságáról. – Urban megígéré, hogy eljön, napot is határoza. – A kormányzéki biztosok kimenének, s Désen azt a tudósítást veszik, hogy Urban nem jöhet, s így re infecta⁸⁵ visszatérénk Kolozsvárra. Később hasonlólag több versen s különösen Graeser Kolozsvárt állomásozó generális⁸⁶ által felszólíták Báró Puchnert, s ajánlák a módot, hogy Erdélybe a forradalom végkitörését miként lehessen gátolni – de feleltre se méltatták.

⁷⁶ Magyar szövegét közli: *Kővári* 2014. 335. o.

⁷⁷ Oltalomlevelet (francia).

⁷⁸ A napi menü (francia).

⁷⁹ 1848. november 1.

⁸⁰ Magyar fordítását közli: *Kővári* 2014. 336–338. o.

⁸¹ Határőr gyalogság (horvát).

⁸² Úgynevezett, állítólagos (francia).

⁸³ Pontosabban szeptemberben.

⁸⁴ Az 1848. szeptember 13-án Naszódra érkező Karl Urban alezredes, a 17. (2. román) határőrezred megbízott parancsnoka a Bécsből kapott titkos utasítások értelmében megkezdte a román felkelés szervezését. Ezen a napon Urban ezredgyűlést tartott, ahol nyíltan felmondták az engedelmisséget a magyar kormánynak, elrendelték az ezred 3. zászlóaljának kiállítását és a magyar nemzetőrségek lefegyverzését.

⁸⁵ Eredmény nélkül (latin).

⁸⁶ Michael Graeser vezérőrnagy (1785–1865), kolozsvári dandárparancsnok.

Ezen három eset eléggé mutatja a józanabbak törekvését az országot a fenyegető veszedelem-ből kimenteni, sőt éppen egynehányai azoknak, akik az unió legnagyobb hősei, előmozdítói voltak, látván generalis Lamberg⁸⁷ megöletését s azon irányt, melyet a dolgok Magyarországon vettek B[áró] Puchnernek kinyilatkoztatták, hogy minekutánna Magyarország a törvényesség teréről lelépett, az uniót Erdéllyel fenntartani nem lehet, mivel csak így mentheti meg az utolsót az örvénybe süllyedéstől. – De Báró Puchner nemhogy sehol, ahol kívántatott segítséget nem adott, sőt minden magyar városokból, helységekből kihúzta a cs[ászári] katonaságot, Szebenbe concentrálván⁸⁸ azt, s így tágos kaput nyitván a forradalom óriás lépteinek.

De térjünk vissza Háromszékre.

A küldöttség Brassóban időzése alatt a székely seregnek háromszéki része tisztjeikkel egy néhány száz Mátyás-lovag és -honvéddel⁸⁹ sok künnvaló menekültekkel együtt megérkezett vala, s így Háromszék telve vala néppel, védői száma megszorodva. – Azonban nem kissé aggasztó vala állapotunk azon csúfos válaszra, mindenre készeknek kelle lennünk, a feltétlen megadásról szó sem lehetvén. – De még e körülmények között is az határozottatik, hogy csak védőleg maradunk, császári katonaságnak ellent nem állunk, csakis az oláhok pusztításától kívánnván hazánkat megmenteni. – A székely katonaság ezredesei hazakerülvén, Dobai második székely gyalog ezredes fő-, Zsombori és Nagy Imre pedig parancsnokoknak választottak, s melléjük két-két polgári biztos tétetett.⁹⁰ – A székely katonaság, huszárság, honvédek és Mátyás-lovagok, úgy a nemzetőrek is rendes századokba osztva két fő tábor alakítottak, Dobolyba⁹¹ és Kökösebe. Ágyúk nem lévén, egy kézdivásárhelyi,⁹² Gábor Áron nevű katonaember által az összehordott templomi harangok s ércneműekből⁹³ egynehány ágyú öntetett a m[agyar]hermányi⁹⁴ vashámorban, az órapondusok⁹⁵ golyókká változtatattván által. Kézdivásárhelyt egy puskaporgyár rögtönöztetett, gyutacsok készültek. Azonban míg ezeken dolgoztunk, tudósítást kaptunk, hogy Haydte⁹⁶ Udvarhelyszéket bevén, marchalist tartott s restaurált⁹⁷ –, s halad elő Erdővidék felé, azért különös figyelem fordítatik az őrvonalra s az előkészületek siettetnek. – Midőn másfelől azon tudósítás érkezik, hogy az oláhok Bodzát ellepték,⁹⁸ a vámot elfoglalták, s arról felől szándékoznak megtámadni. – A Bodza felőli őrvonal azonnal rendelést kap az előmenetelre, s Nagy Imre vezérlete alatt visszaverik az oláhokat, s előmennek Nyénig, Bodoláig. – A szászszágon több katonaság mutatkozik, különösen Földvár rakva katonasággal. – Az erdővidéki őrvonal parancsnokság honvéd őrnagy Balázsrá⁹⁹ bízatik. – Gyanú támad ellene, hogy a császáriakkal tractál, Szentgyörgyön megjelenvén, a főtiszt szobájából erőszakkal kihurcolják, kinozzák, ütik, szúrják, végre bitófához kötik, sikerült a népet meggyőzni, hogy előbb ítéletet kell felette tartani, börtönbe zárják. – Másnap összeül a haditörvényeszek, s míg bűnét vizsgálja, a nép feltöri a börtönt, kitépi a szerencsétlent, egész nap hurcolja, kinozza, míg végre könyörületességből egy honvéd meglövi. – Holttestén sem szünnvén a nép bosz-

⁸⁷ Lamberg Ferenc gróf altábornagy (1791–1848), pozsonyi hadosztályparancsnok. Mivel miniszteri ellenjegyzés nélkül nevezte ki az uralkodó a magyarországi és az erdélyi csapatok főparancsnokává, 1848. szeptember 28-án a feldühödött pesti nép meglincselte.

⁸⁸ Összpontosította, 1848. október elején.

⁸⁹ 12. honvédszászlóalj.

⁹⁰ Az 1848. november 28-án tartott székgyűlésen. A polgári biztosok az alábbi személyek voltak: Gál Dániel, Potsa Ferenc, Cseh Sándor és Hankó Dániel.

⁹¹ Aldobolyba.

⁹² Gábor Áron berecki származású volt.

⁹³ Magyarhermányban vaságyúkat öntöttek. A harangok begyűjtése december közepén történt, ezekből Sepsiszentgyörgyön öntöttek négy háromfontos löveget. A rézanyagok begyűjtése Kézdivásárhelyen történt november közepén, itt Turóci Mózes helyi rézőntő egy kétfontos bronzágyút öntött, Gábor Arontól teljesen függetlenül.

⁹⁴ A magyarhermányi–bodvaji vashámorban.

⁹⁵ Órasúlyok.

⁹⁶ August Heydte báró az 5. dragonyosezred kapitánya, az Udvarhelyszéket megszálló császári különítmény parancsnoka.

⁹⁷ Székgyűlést tartott, ahol tisztújítást hajtott végre.

⁹⁸ 1848. november 26-án.

⁹⁹ Balázs Manó (1811–1848) őrnagy, a 12. honvédszászlóalj parancsnoka.

szűjét űzni. A nép dühe ezen borzasztó példája 28^{ik} novembris történt, s Gál Daninak tulajdonítatik.¹⁰⁰ – Ezen egyénről egy pár szót kell szóllanom. – Ő illyefalvi születés, mint ügyvéd kereste élelmét. Már az uzoni eseménynél szerepelt, későbbre a pesti országgyűlésen, ahol mint követ volt, leküldetett Hunyad megyébe kormánybiztosnak, de Hunyad vármegyében rossz lévén a lég,¹⁰¹ aztán Háromszéket választotta hóstettei színhelyéül, az utolsó csepp véreig veres republicanus¹⁰² – legalább ezt színelte, nagy pártot formált magának a rokonelvű, vagy minden elv nélküli emberek-nél, s a nyers tömeg által imponált,¹⁰³ terrorizált – törvényességet, hazafiságot hordván szüntelen szájába, minden rendnek, mérsékletnek legnagyobb ellensége vala –, nézetem szerint ez veszedelmesebb ellen vala, mellyel küzdenünk kelle, mint a császári katonaság az oláh csoportokkal együtt. – Csakis Horváth Albert tiszta tapintatának s Berde Mózes közszeretetének köszönhetni, hogy ezen borzasztó ember az egész birtokos részt, intelligenciát hóhér pallosa alá nem keríté, hogy egy durva harcias népnél, mint a székely, ily egyén nagy pártra talált, senki sem fogja csudálni. – Árkoson az öhozzá hasonló színezetű emberek egy titkos gyűlést tartának, melybe nem kevesebbről vala szó, mint az egész vidéki nemességet, birtokosságot legyilkolni. – Még Balázs meggyilkoltatása előtt, 26 novembris Földvárról jövő katonaság a hídvégi hídnál lévő őrtanyát meglepi, s a 80 emberek-ből álló honvéd garnizon¹⁰⁴ ellent nem állhatván, sőt a falusiak is kinyilatkoztatván, hogy inkább megadják magokat, mintsem felgyújtassák falujokat, a néhány honvéd visszavonul a faluból, a császáriak kezeseket visznek által Földvárra, hol akkor báró Stutterheim¹⁰⁵ volt – a falutól elszedik a fegyvert s fekete-sárga lobogót tűznek a tornyára.

A csak félóránnyira fekvő Árapataknál detachírozott¹⁰⁶ 25 honvéd ezen hírre a századjához csatolván magát Szentgyörgyre vonula vissza, s Árapatakon csakis 100 lándzsás helybeli földész¹⁰⁷ tevő az őrvonal szolgálatot, löfegyverünk mindössze is alig lévén vagy 8 darab. 27^{ik} csendesesen folyt le, ámbár minden órán várok a császáriak jövetelét, délután azonban látván, hogy az Olt mentén a szász nemzetőrök rendes katonaság váltotta fel, mint árapataki nemzetőri kapitány rendelkeztem a komppaltrá kihúzásá iránt, de ez több időt kívánván, s már kezdvén alkonyodni az idő, más hajnalra tevő a szükséges intézkedéseket, s jó őrizetet hagyván a kompnál, a faluba vonulék. – Azonban beesteledvén egészen, s nagy köd ereszkedvén, a császáriak kocsikon átjöttek s a kompot magokkal vivék. – A strázsák pedig mind beszaladtak a faluba hírt hozni. Ily móddal minden pillanatban ki lévén téve az ellenség megtámadásának, az Olt partján fegyveresen várak a falusiak a reggelt. – Ezen eseményekről rendszeren jelentést tévén Sz[ent]györgyre a kormányhivatalnak, attól lelkesítő szavakat igen, de segítséget nem nyerék, hasonlólag a dobolyi táborral is összeköttetésbe tevők magunkat. – 28-án Hídvég még szabad volt a császári katonaságtól, ezek Földvárra vonultak vissza, a kompot igyekeztek a szászok szárazra kihúzni, de siker nélkül, Dobolyból egy cirkáló csapat jöven Árapatakára, kezdte szűrűlni. De Árapataknál a komppaltrán lévő őrtanyáknak a túlsó partról értesére adják, hogy másnap reggel 9 órakor át fognak jönni a fegyvert elszedni, s a császári lobogót kitűzni. Erről jelentést tévén Sz[ent]györgyre, onnan 125 honvéd a későbbi 12^{ik} zászlóalj-ból küldetik, ahol 4 órakor hajnalban megérkezvén, a szükséges előkészületek azonnal megtétek, 29-én reggel 9 órakor megtelt a hajó császári néppel, de a 25 honvéd, mely a hajó helyén, bokrok megé volt búva, rájuk lövén elszaladtak, odahagyván a kompot, melyet azonnal vissza is vittek az árapatakiak, s kihúzván a vízből, fenekét meglyuggatták. Alig történt ez meg, midőn Hídvég felől dobszó hallék, s az Olt mellett őrizetet hagyva a Hídvég felőli falu végére sietett a honvéd osztály a falusi 100 lándzsás emberrel. – A földig érő nagy köd gátlá a szemet a messzlatásban, csak a közelgő sokaság kurjongatása árulá el hollétöket. – Vége az előőrek s csatárok egymásra buk-

¹⁰⁰ Balázs Manó árulása nem bizonyított tény. Az osztrák forrásokban sincs nyoma annak, hogy a szerencsétlenül járt honvéd őrnagy együttműködött volna velük.

¹⁰¹ Léghör.

¹⁰² Köztársaságpárti.

¹⁰³ Itt: követelt, kikényszerített (latin).

¹⁰⁴ Helyőrség.

¹⁰⁵ Johann Stutterheim báró, ezredes, császári-királyi hadsereg Brassó vidékére irányított dandárjának parancsnoka.

¹⁰⁶ Kikülönített.

¹⁰⁷ Helybeli földmves.

kanván, egynehány lövöldözés után a főtesthez visszavonulnak, s megkezdődött az osztályonkénti tűz, mely is 2½ órát tartva anélkül, hogy egy vagy más rész hátrált volna. – A kicsiny számú honvédek semmi reservára¹⁰⁸ nem támaszkodhatván s a dechargerekből¹⁰⁹ ítélvén csak az ellenség megnyísiságára, de a köd mián annak kiterjedését s minőségét nem látván; minekutána a 2½ órai lövöldözés alatt lőszere is elfogyott, kéntelennek látta magát Doboly felé visszavonulni – minekutánna a Haydte vezérlete alatt lévő 250-300 rendes greniczer és Bianchi-gyalogság vagy 80 dragonyos¹¹⁰ és 2500 fegyveres oláh csorda a faluba vonulván, azt nagyobbára kiprédálta, különösen az udvarokat, melyeket le is égetett, de kéntelen vala alkonyatkor visszavonulni Hídvégre, megpillantván a Sz[ent]györgy felőli tetőkön közeledő székely segítséget. – Ez vala az első fegyveres összeütközés, mely magában alig érdemel említést, de amint nemsoká ki fog világosulni, megóvta Háromszéket az oláh csordák árjától s pusztításától.

30. novembris az említett székelység Zsombori vezérlete alatt mintegy 1200 fegyveres néppel és nemzetőrökkel egy egyfontos kis ágyúval¹¹¹ bémegy Hídvégre, azt üresen találván, a Földvár felőli hídnak indul, de azt erősen megrakva találja, kemény tüzelés után, a mieinknek ágyújuk lévén, megszalasztják a császáriakat, a részünkről történt ágyúzás nagy meglepetést és rémülést szült a császáriaknál, Földvart béveszik, mely alkalomnál egynehány ház elég. A császáriakat nagy félelem szállotta meg, úgy hogy egész Sz[ent]Péterig¹¹² visszavonultak. A miénkek pedig az örvonali lineát¹¹³ helyreállítván, a hanyatló nappal visszavonultak az osztályok táboraikba. – Mindkét részről kevés sebesültek és holtak voltak, de elfogatott Haydténak valami hivatalos levelezése, melyből kiviláglott, hogy 29-én Stutterheim Bikfalva felől, Haydte Hídvég felől jöve, s Árapatakán egyesülve egyenesen Sz[ent]györgyre céloztak, mely az Árapatakán talált kis ellenállás nélkül sikerül vala is. Látván a kormányhivatal, hogy nincs mit nagy erőtől félnie, s szándékozván a csata helyét magunk földünkről eltávolítani, sőt a szomszéd Szászföldet is ok nélküli vérontás s pusztítástól megóvni, egy köriratot készít, melyben az illető szász helységek felszólítatnak magok megadására s az ellenség eltávolítására.¹¹⁴ – Az egész székely sereg mintegy 10 000-ből állhata, melyből 1600 szuronyos, a többi vadászfegyverrel és lándzsákkal, sőt botokkal és vasvillákkal ellátva – egy 4-600-ig való Mátyás- és Székely huszárság, és végre 6-7 ágyúból –, de ezek csak lassanként készültek, de ezen táborba a legnagyobb fejtelenség uralkodott senki sem akarván függni, sőt a nép az előjárókat kényszerítvén akarata teljesítésére. – Hasonló rendtelenség uralkodott a tanácskozásokban is, melyek számosan tartattak népgyűlések alakjában. – Gál Dani és Consortes¹¹⁵ minden józanabb gondolatot tovább lökvén, legnagyobb túlzásokba eveztek, törekedvén a hatalmat kezükbe keríteni. Az előjárók több versen kénytelenek is valának lemondani, s alig sikerült a józanabb pártnak, tekintve azt, hogy e veszélyes állásba végromlás követné ezen derék előjárók eltávolítását, őket helyükben megtartani.

A túl említett szászokhozi körlevél megkészlővén, 5^{ik} decembris a kökösi tábor Nagy Imre vezérlete alatt Prázmárt felszólítja, és ez kis gondolkodás után meg is adja magát, fegyverét leteszi, s 300 Ft sarcot fizet, 6 polgár pedig Sz[ent]Györgyre vitetik kezesnek, hol is a legnagyobb becsülettel bánnak velek. – Hasonló felszólítás történik ugyanaz nap Hermányhoz,¹¹⁶ de ez ágyúgolyóval felelvén – Zsombori előnyomul s kemény verekedés után azt elfoglalja, s az ellenséget a brassai úton messze üzik –, Nagy erő semmi esetre nem volt, egy pár száz ember oláh graniczerek és brassai Löwengarde.¹¹⁷ – A szászok az ablakokból és templomból lövöldözvén a miénkekre, egy-

¹⁰⁸ Tartalék.

¹⁰⁹ Puskatűz.

¹¹⁰ 5. (Savoyai Eugen) dragonyosezred.

¹¹¹ A gróf Kálnoky család által felajánlott egyfontos vaságyú.

¹¹² Szászszentpéter.

¹¹³ Vonalat (latin).

¹¹⁴ A felszólítás egyik példánya megtalálható a Hadtörténelmi Levéltárban, az 1848-49-es gyűjteményben. Nyilvántartási száma: 7/281. 1849. december eleje.

¹¹⁵ Társai, bűntársai (latin).

¹¹⁶ Szászhermány.

¹¹⁷ Polgárör. Gúnyos megnevezése az oroszlánról elnevezett alakulatnak, mely az ütközetekben többnyire megfutott.

néhány ház tüzet fogott, s a templom is sokat szenvedett. – Sok hermányi lakosok vesztek életüket, a katonák közül csak 1-2, mivel mindjárt futásnak eredtek. – A mi részünkről úgy tudom veszteség nem volt. – A következő napokon Botfalva, Sz[ent]péter, Földvár, Hétfalu is megadják magukat, s Prázmáron gyűlést tartunk, melyre a Barca-vidéki követek megjelenének, s melynek tárgya vala őket a magyar ügy igazságáról meggyőzni, s egyszersmind felvilágosítani arról, hogy a magyarok ellen költött vád, rágalom – szándékunk nem lévén őket elnyomni, hanem a nyert szabadságba vélek testvériesen osztozni. Amíg ezek történnek, egy irat érkezik Csíkből, melyben közli Háromszékkal, hogy feltételesen megadta magát B[áró] Haydtének.¹¹⁸ – Ezen hír annál leveőbb vala, hogy nem csak nem számíthata többé Háromszék a Csík segítségére, mely éppen e pillanatban vala legszükségesebb, sőt félő volt, hogy onnanfelől is megtámadtatván, két tűz közé szorul. – Némely Csíkből jött egyének ugyan erősíték, hogy csak is Dorsner ezredes vesztegette meg a népet, s egy kis fegyveres demonstratio elég volna aztat visszahozni az ügy mellé, s Dorsnert megbuktatni – e végre ajánlatott, hogy küldjünk egy válogatott, jól felszerelt századot egy ágyúval és egy zenészkarral toborzani Csíkba – ámbár kevés kinézés volt a sikerre, sőt, ha Dorsner következetes marad, az egész toborzó csapatot elveszthetjük, vagy talán éppen összeütközés történhetik a csikiakkal, s így két ellenség között találnók magunkat. – Gál Daniék pártja kivitte s 9-én kiindula az említett toborzó csapat, hanem már 12-én visszatére azon hírrel, hogy be sem bocsátották, s így egyedül maradánk – az ország többi részeitől is egészen elzárva –, csak egy becsúszott magánlelél által értesülénk, hogy Kolozsvárt bevették a császáriak¹¹⁹ – a magyar seregek Nagyvárad felé húzódván ki –, így elszakadva mindentől, önmagunkra hagyatva, egy anarchis belső állapottal, semmi fegyelmet nem esmérő rendetlen sereggel – helyzetünk egy vala a legborzasztóbbikának. Be kell vallanunk, ezen nép fêkezhetetlen fejtelenségét – sem isten, sem embert nem esmérő vad-ságát, kegyetlenségét, végre hajlamát a pusztításra s rablásra minden különbség nélkül, akár ellen, akár barát lett légyen annak áldozata –, de másfelől lehetetlen vala nem méltányolni azon elszánt-ságot, kimeríthetetlen erélyességet s elkeseredés szülte lelkesedést, mely e maroknyi népet képessé tévő oly remény nélküli harc folytatására, oly minden képzetet túlhaladó önfeledésre. Sem ágyúja, sem löszere nem lévén, maga teremtett mindent oly rövid idő alatt, a hosszú határvonal, mert a Rikától Bodoláig vonult az, melyet ôrizetlen hagyni nem lehet, s a helyek távolsága miatt örökös mozgásba kelle a sergeknek lenni, fáradtan érkezének csatákba, s alig végződött a tánc, már megint más felé kelle sietni, ahol vész fenyegetett. Ennél legfôlebb még csak azon körülmény lehet bámulatosabb, miként engede a császári katonaság Háromszéknek idôt annyi erô kifejtésére, s miért nem volt bátorsága nyíltan megtámadván eltiporni – így telt egy nap a más után, szüntelen feszültség közepette.

A gazdag zsákmány reménye a háromszékieknek némely személyes s általánosan a szászok elleni bosszúvágya a népnek figyelmét Brassóra vonta, sokaknál éppen csakis ennek bevétele s kiprédálása volt az egész táborozás végcélja, de a vezérek s a kormány egyfelôl minden esmeret nélkül Brassó védállapotjáról csekély sergét nem kockáztathatá, másfelôl ezen város megtámadását azon okból is halasztgatá, mivel jól tudá, hogy ha szintén sikerülne is a merény, s Brassó éppen capitulálna s kész volna sarcot fizetni – azt a székelység dühétôl megôvni semmi módon nem lehetne, s így ezen gazdag város elvesztésével Háromszék kereskedése úttere is ketté metszet-nék. Azonban a nép szüntelen sürgetvén ezen kedvenc eszméje végrehajtását, összegyûl a haditanács a dolgot megfontolandó s odavélekedik, hogy nem tanácsos Brassót ily csekély erővel megtámadni. Körülveszik a házat, melyben folyt a tanácskozás, nyilvánítván, hogy ha rögtön Brassóra induland nem határoznak, felgyújtják a házat, s a belôle menekülni akarókat levágják – ily körülmények közt mit lehet tenni? Elônyomulnak, s csak már fél ôrányira vadnak a rémült Brassóhoz, midôn Erdôvidék felôl futár érkezik, hogy Haydte újra beütött s Sz[ent]Györgyöt fenyegeti, szitok s átkozódás között kéntelenek valának visszavonulni – s így mentve lôn Brassó. Gál Sándor egy részével a tábornak Haydte elibe ment, sok apróbb vívás után sikerül ôtet a Rikán visszanyomni,

¹¹⁸ Csíkszék – a kezdeti megnyilvánulások ellenére – 1848 decemberében a semlegesség álláspontjára helyezkedett. Az önvédelmi harc elutasításában fontos szerepet játszott az a tény, hogy Franz Dorsner ezredes ravasz taktikával a maga oldalára állította a határôröket és fegyveres erejükre támaszkodva átvette a törvényhatóság irányítását.

¹¹⁹ 1848. november 16-án.

úgy hogy ezen idő tájban táborunk jobbszárnya Rákosnál, balszárnya Bodolán egész a Hétfaluig, s a centrum Dobolyban tanyázott. De nem soká tart a dicsőség, mert naponta több katonaság száll¹²⁰ a vidékre, egész Bodzát megrakja, Haydte Erdővidéket visszaveszi. – Köpecet elégeti, Miklósvár, Böllön, Njagyajta, szóval az egész vidéket felpredálja. 22^{ik} Földvár felől Haydte újra megtámadják, Schurter generális gránátokat hányat a hídnál emelt sáncba, az Olt be lévén fagyva, nagyszámú lovasság nyomult elé gyalogságtól követve, s a nagy erő elől kéntelen népünk sok embervesztéssel visszavonulni, s az ellenség Árapatakát is elfoglalja, még csak Gál Sándor tartja magát Haydte ellen, de helyzete naponta kétségesebb lesz. – Míg végre ő is kéntelen Sz[ent]Györgyre visszavonulni. Kétséges helyzetünk már Csík elpártolásakor oda vitte a dolgot, hogy a nép gyűlése egy huszonnégy személyből álló bizottmányt nevezett ki, mely sürgetőség esetében békét köthessen a nemzeti által meghatározott pontok alapján. Midőn már mindenfelől közelebb nyomulna az ellenség, kezünkbe jut egy főkormányzói rendelet,¹²¹ mely tudatja, hogy egész Erdély a császári hatalmokban lévén rendeli, hogy Háromszék is szűnnyen meg a további ellenállástól, s a többi ország¹²² példájára hódoljon. – Vagy hajlanunk kelle e parancsra, vagy egy pusztító irtó harcra kelle készülnünk, melynek kimenetele nem vala kétes, mert amint értesültünk, Fml. Gedeon 6-7000 emberből álló sereg élén 24 ágyúval állott velünk szembe, ide nem értve a teméntelen oláh-ságot, mely mint ragadozó madarak követték a császáriak nyomdokát. – Jó tanács, drága volt, mert feltétlen megadás pedig e kívántatott hurkot kerítte nyakunkra. – E körülmények között egy átirat készül a főkormányzókhoz, mely azon kérést foglalja magába, miszerént a Generalkommandóval ügyünket eligazítani, s Gróf Mikó Imrét, mint ki bírja a székely bizodalmt, Háromszékre, a dolgok kiegyenlítése végett kiküldeni ne terheltesse. – Ezen folyamodást három úton határozták megküldeni biztosság kedvéért: egyet Csík, másikat Udvarhely, s harmadikat Szeben felé. – Ez utóbbi küldöttség számára útlevelet s szabad menetet eszközöndő egy parlamentair küldetik 30-án Földvárra Haydtéhez, aki magával béviszi Brassóba, ahol is Gedeon F.m.L. kinyilatkoztatja, hogy az említett küldöttséget Kolozsvárra nem bocsáthatja, hanem ha Háromszék feltétlen megadja magát, ezen feltétlen megadás alapja lehet egy feltételes egyezkedésnek, mivégre felszólíttatik Háromszék békekötő biztosokat Földvárra küldeni, e végre felhatalmazott Báro Haydtéhez, s ezen írott válasszal visszaérkezik a parlamentair.

31-én az említett 24-es bizottmány összegyűl, egy 12 egyénből álló küldöttséget az én elnökletem alatt kinevez, írásban adván az alkupontokat.

1. Január 1849. a küldöttség Földvárra megy, Haydténál sikerül a **feltétlen megadás**¹²³ kihasználásával az alkut megejteni, fennhagyván másnapra a megerősítést, s helyül Árapatakát tűzven ki.

2^a A 24-es bizottmánynak jelentést tesz a küldöttség, s bármily meglepők s minden várakozást túl haladók valának a nyert engedmények, találkoznak egyeknek, kik nem tekintvén a nép kimerültségét, az ellenállás csaknem lehetetlenségét, békéről hallani sem akarának – hanem ezek éppen oly egyének lévén, kik kényelmesen a kandalló megett fütözve csak távolról kísérik a tábori életet, a közérdek elnyomta éretlen okoskodásukat, s a küldöttség oda utasított, a már megkötött pontokat némi módosításokkal megerősíteni. – Mi meglévén, Árapatakára sietett, s a pótlék egyezkedést megtevéen a ratificatio megtörtént,¹²⁴ mely egész eljárásról 3-án a nép előtt számolván a küldöttség, a béke megkötése általánosan, nagy örömmel fogadtatott, a nyert engedmények Háromszékre nézve csakis dicsőségesek lévén. Az ülésbe egy bizottmány neveztetett ki, mely a stipulált¹²⁵ pontokat végrehajtja, továbbá egy küldöttség még másnap Brassóba mennyen a ratificatio értelmében az új fejedelemnek, Ferenc Józsefnek a hódolati esküt letenni.

Ez 4-én meg is történvén, a béke Háromszéken helyreállott, a közlekedés megnyílt, s a császári katonaság s oláh csordák határainkról eltávoztak.

¹²⁰ 1848 december közepén Puchner eröket volt el az észak-erdélyi főhadszíntérről. A Joseph Schurttter tábornok vezette dandár december 18-án érkezett meg Brassóba. Állománya három gyalogos zászlóaljából, egy osztály könnyűlovasból és egy hatfontos ágyúütegből állt.

¹²¹ A rendelet 1848. november 25-én kelt, Közl: *Kövári* 2014. 345. o.

¹²² Törvényhatóság.

¹²³ Kiemelés az eredetiben.

¹²⁴ A szerződés teljes szövegét közli: *Nagy* 1896. 54–56. o.

¹²⁵ Stipulált, vagyis szerződésben kikötött (latin).

Ezzel bevégeztnek tekinthető ezen háromszéki episod, s csak megjegyzendő, hogy ezen megfoghatatlan engedékenységet a császári részről csakis azon, általunk még akkor nem ösmert körülménynek tulajdoníthatni, hogy Bem december 25-kén¹²⁶ Nagyvárad felől betört Erdélybe s Kolozsvárt elfoglalta, tehát szükség lévén a császári seregre azon vidékeken is, legalább hátokat akarák biztosítani.

BIBLIOGRÁFIA

- Egyed* 2014. *Egyed Ákos*: Jancsó Benedek a székelyekről és a székelyekért. Magiszter, 12. (2014) tavasz-nyár.
- Kővári* 1849. *Kővári László*: A székely nép. *Közlöny*, 2. (1849) 46. sz.
- Kővári* 1854. *Kővári László*: Erdély nevezetesebb családai. Kolozsvár, 1854.
- Kővári* 2014. *Kővári László*: Erdély 1848–1849 ben. Bev. *Hermann Róbert*. S. a. r. *Somogyi Gréta*. Budapest, 2014.
- Nagy* 1896. *Nagy Sándor*: Háromszék önvédelmi harca 1848–49. Kolozsvár, 1896.
- Pál* 2009. *Pál Judit*: Erdélyi főispánok a kiegyezés után. *Aetas*, 24. (2009) 4. sz. 80–99. o.
- Pálmay* 1901. *Pálmay József*: Háromszék vármegye nemes családjai. Sepsiszentgyörgy, 1901.
- Tiszti névtár* 1863. Erdély Nagyfejedelemség hivatali Tiszti névtára 1863-dik évre. Hozzá járul: a rendeletek és intézkedések tára. Kolozsvár, 1863.

¹²⁶ A magyar ellentámadás december 19-kén indult meg. 25-én Bem Kolozsvárt foglalta vissza.

Attila Süli

GERGELY UZONI BÉLDI'S "REPORT" ON THE EVENTS OF THE HUNGARIAN REVOLUTION IN
TRANSYLVANIA UNTIL EARLY JANUARY 1849

Summary

The "report" by Gergely Béldi of Uzon, a man coming from an old Székely high noble family, covers the "classic" phase of Háromszék County's defensive war from mid-November 1848 to early-January 1849. The manuscript is the most important source of the events of the "small war" of Háromszék. The author witnessed and took part of the events, and discusses the other happenings of Transylvania's freedom fight only if the understanding of his local story makes it necessary.

The author tried to remain objective in his whole reminiscences. Gergely Béldi belonged to the moderate, liberal political thinkers. He rejected the Imperial military leadership's demand for unconditional surrender, but he was willing to compromise under "reasonable" conditions. He was a supporter of the Government Committee which followed a middle-of-the-road politics, lead by the high-ranking officials Albert Petrichevich-Horváth and Mózes Berde. He commended the people of Háromszék County for their perseverance and ingenuity, but at the same time he condemned their indiscipline and tendency for pillage. In his opinion the general wish for peace negotiations came from the fact that the people got exhausted in the constant field service, discipline could not be maintained in the camps any longer, and that the Imperial Army regrouped units from the North Transylvanian theatre of war. Béldi saw the agreement of Árapatak a reasonable compromise.

Attila Süli

DAS „PROTOKOLL“ VON GERGELY UZONI BÉLDI ÜBER DIE EREIGNISSE DER UNGARISCHEN
REVOLUTION IN SIEBENBÜRGEN BIS ANFANG JANUAR 1849

Resümee

Das „Protokoll“ von Gergely Béldi, der aus einer ruhmreichen Sekler hohen Adelsfamilie stammte, verarbeitet den „klassischen“ Zeitabschnitt des Selbstverteidigungskampfes von Háromszék zwischen November 1848 und Januar 1849. Das Manuskript ist die wichtigste Quelle der Ereignisgeschichte des „kleinen Krieges“ von Háromszék. Der Autor war unmittelbarer Zeuge der und Mitwirkender an den Ereignissen. Andere Ereignisse des Freiheitskampfes von Siebenbürgen behandelt er nur insoweit, als dass dies zum Verständnis seines Themas unbedingt notwendig ist.

In seinem Rückblick strebte der Verfasser durchweg nach Objektivität. Gergely Béldi gehörte zur gemäßigten, liberalen politischen Richtung. Der wies die Forderung der kaiserlichen Kriegsführung nach einer bedingungslosen Kapitulation zurück, wäre jedoch im Fall von „respektablen“ Bedingungen zum Kompromiss bereit gewesen. Er unterstützte bedingungslos den eine Politik der Mitte vertretenden Regierungsausschuss, den Königlichen Obrichter Albert Petrichevich-Horváth sowie den Regierungsbeauftragten Mózes Berde. Er zollte der Ausdauer und Kreativität des Volkes von Háromszék Tribut, verurteilte jedoch zugleich dessen Undiszipliniertheit und Neigung zu Plünderungen. Das allgemeine Bedürfnis nach Friedensverhandlungen sah er darin, dass das Volk aufgrund des ständigen Dienstes auf dem Gefechtsfeld ausgelaugt war, die Disziplin in den Soldatenlagern nicht weiter aufrechterhalten werden konnte bzw. die kaiserliche Partei vom Kriegsschauplatz in Nord-Siebenbürgen Reihenverbände abzog. Das Abkommen von Árapatak (Arndorf) hielt er für einen realen Kompromiss.

Attila Süli

LE « COMPTE-RENDU » DE GERGELY BÉLDI D'UZON SUR LES ÉVÉNEMENTS
TRANSYLVANIENS DE LA RÉVOLUTION HONGROISE JUSQU'AU DÉBUT DE JANVIER 1849

Résumé

Le « compte-rendu » de Gergely Béldi d'Uzon, issu d'une vieille famille de la haute noblesse sicule, traite de la période « classique » (de la mi-novembre 1848 au début de janvier 1849) de la défense du district de Háromszék. Le manuscrit est la source principale de l'histoire des événements de la « petite guerre » du district de Háromszék, car son auteur fut à la fois témoin et acteur des événements. Les autres faits de la guerre d'indépendance de la Transylvanie ne sont évoqués que dans la mesure nécessaire pour comprendre le sujet principal de l'écrit.

Dans ses mémoires, l'auteur cherchait toujours à garder son objectivité. Gergely Béldi fut un libéral modéré qui a refusé l'idée d'une reddition inconditionnelle exigée par le commandement impérial, mais il aurait été prêt à accepter un accord « correct ». Il soutenait inconditionnellement le Comité de la Défense, le sénéchal Albert Petrichevich-Horváth et le commissaire du gouvernement Mózes Berde qui menaient une politique du juste-milieu. Il rendait hommage à la persévérance et à l'ingéniosité du peuple du district de Háromszék, mais il condamnait son manque de discipline et les pillages. Il estimait que les négociations de paix furent justifiées, car le service militaire a épuisé les gens, la discipline ne pouvait plus être maintenue dans les camps militaires et les impériaux ont retiré des unités de ligne du théâtre d'opérations du Nord de la Transylvanie. Selon lui, le traité d'Árapatak fut un compromis réaliste.

Аттила Шули

«ПРОТОКОЛ» УЗОНСКОГО ГЕРГЕЯ БЕЛДИ О СОБЫТИИ ВЕНГЕРСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ
В ТРАНСИЛЬВАНИИ ДО НАЧАЛА ЯНВАРИЯ 1849 ГОДА

Резюме

«Протокол» составленный узонским Гергеем Белди, происходящим из благородной аристократической секейской семьи с большим прошлым, рассматривает «классические» боевые действия самообороны Харомсек в период с середины ноября 1848 года до начала января 1849 года. Рукопись является наиважнейшим источником истории событий «малой войны» в Харомсек. Автор был непосредственным свидетелем и участником этих событий, он касается других событий Трансильванской борьбы за свободу только в той степени в какой они безусловно необходимы для понимания более узкой темы этой войны.

В своих воспоминаниях автор до конца стремился к сохранению объективности. Гергей Белди принадлежал к направлению умеренной, либеральной политики. Он отверг требования императорских военначальников, относящиеся к безусловной капитуляции, но был бы согласен договориться при соблюдении «почтительных» условий. Он безусловно поддерживал политику среднего пути проводимую Правящим Комитетом, верховным императорским судьей Алберт Петричевич-Хорват и уполномоченного правительством Мозеш Берде. Был признателен народу Харомсек за стойкость и находчивость, в то же время, осуждал недисциплинированность и предрасположенность к грабежу. Он видел общую потребность в мирных переговорах из-за того, что народ устал от постоянной военной службы, дисциплина в военных лагерях не могла быть поддержана, а также императорская сторона отзывала военные ряды от театра военных действий северной Трансильвании. Арачскую конвенцию он считал реальным компромиссом.